

KOVÁCS LÁSZLÓ

A KATOLIKUS EGYHÁZ NEM ÉRDEMELTE MEG A BOKROT KASZAP ISTVÁN ÉS MÁRTA

Bokor-szerte ismert Márti és István elkötelezettsége és emberfeletti aktivitása. Nekem, személy szerint életem egyik válságos korszakában felajánlották, hogy gyermekeik az én gyermekeim, családjuk az én családom legyen. Érthető érdeklődéssel teszem fel kérdéseimet és várom válaszukat, hogy képüket elhelyezhessem a Bokor színes képcsarnokában.

Márti, kezdjük az elején. Mondj valamit szüleidről, testvéreidről!

Református nagypapák, evangélikus-katolikus nagymamák református gyerekei a szüleim, hetvenes éveiket élik, nyugdíjasok. Szép családi életet éltek elénk. Ökumenikus szemléletben, nem vallásos, de szeretetlégkörben éltem. Anyai nagyszüleimnél laktunk Pécelen, s mindig mozgalmas volt az élet, sokan megfordultak nálunk, barátok és mások is, mert be lehetett hozzánk jönni, váratlanul is. A nyarakat apai nagyszüleimnél töltöttük Szentantalfán. Mindenki ismerte a kis környező falvakban a nagyszüleimet. Nagypám tanító volt (régebben kántor-tanító) és aktív közéleti (nem pártember, csak másokkal törődő) ember, akihez mindennel lehetett fordulni. A közművelődést segítette, ma is emlékeznek rá például Óbudaváron is, ahol a művelődési házban ő vezette az életet. Nagykám pedig szeretetből gondozta nappal, mellettünk, az unokái mellett, egy gazdálkodó család három kis gyermekét, akik közül az egyik fogyatékos volt, a másik ici-pici, a harmadik meg kicsi. Sosem hallottam tőle emiatt egyetlen zokszót. A gazdálkodó család nyugodtan végezhetette hajnaltól estig kemény munkáját. Édesanyám ének-zene szakos pedagógusként a péceli általános iskolában tanított 44 éven át. Mindig volt diák- és felnőttkórusa, akikből igyekezett jó közösséget formálni. Nem az általunk gyakorolt közösségi életet éltek, de gondja volt arra, hogy ne csak a munka kösse őket össze. Édesapám jó segítőtársa volt ebben. Egyébként vámtisztviselő volt, s Pécelen pártonkívüliként aktív közéleti tevékenységet folytatott. Szavára odafigyeltek, sokszor billentette jobb irányba a döntéseket a falu életéről. Érzékeny lelkiismeretű, családszerető, másokat szívesen segítő szüleitől, nagyszüleitől sokat tanulhattunk. Egy lánytestvérem van, pedagógusként testnevelést és néptáncot tanít egy rákosszentmihályi iskolában. Figyeltem egy féléven keresztül az óráit, mert a mi Attilánkat is tanította. Sok népi értéket tud átadni tanítványainak. Nagyon jó ember, férjével és három gyermekével együtt.

István, úgy tudom, Jobbágyiban laknak szüleid. Mit tudnál mondani róluk és testvéredről?

Hagyományos, katolikus családból származom. Apai ágon a család több generáción keresztül valamilyen ipart űző, míg anyai ágon vasutas és földművelő volt. Mindig becsületesen és keményen dolgoztak a megélhetésükért. Édesapám, éppen ezen a héten, néhány nap súlyos szenvedés után meghalt. Édesanyám jelenleg nyugdíjasként, a Mátraalján él. Egy testvérem van, aki szintén tagja a Bokornak. Informatikus vagyok, számítógépes rendszerek tervezésével és informatika-oktatással foglalkozom.

Hogyan ismerkedtetek meg? Mikor volt az esküvő? Hogyan zajlott?

Középiskolás korunkban, 1962-ben ismertük meg egymást. István Hatvanban járt gimnáziumba, én pedig Aszódon, s az egyik nyáron Ecséden kötelező mezőgazdasági gyakorlaton kellett részt vennünk, ott találkoztunk. Ez rövid pár nap volt, István utána Pozsonyba ment egyetemre. Abban az évben érettségizett, én pedig a másodikat végeztem. Megbeszéltük, hogy ha kibírjuk az egyetemi évek miatti távolságot, akkor igazán szeretjük egymást. Ezután évenként legfeljebb kétszer találkoztunk, egyszer nyáron és egyszer Karácsony táján. 1967 nyarán István hazajött, s 1968. február 16-án összeházasodtunk. A Kaszap-szülők ragaszkodtak a katolikus esküvőhöz, a református Zalatnay-szülők engedtek, azzal a feltétellel, hogy Halász Bandi bácsi legyen az eskető pap, akit ismert a család, mert katolikus, beteg nagymamámhoz jött ünnepekkor, s szerettük őt. Nekünk ez akkor nem volt központi kérdés, de akartunk Isten előtti esküvőt. Bandi bácsi ekkor már sokat beszélgetett velünk, s

utólag tudjuk, hogy Bokor-szellemben. Nagyon vonzó volt ugyan, de nem indított minket vallásos életre. Az esküvőnk a Rókus-kápolnában volt, az akkori barátaink jelenlétében, egészen szűkkörű, családi ebédrel utána.

István már említette a foglalkozását. Márti, te mit végeztél?

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen alkalmazott matematika szakon végeztem. Gyermekeim születése előtt 1965-1973-ig számítógépes tudományos és gazdasági feladatok megoldásával foglalkoztam, főleg az Egyetemi Számítóközpontban, a számítógépes korszak magyarországi bölcsőjénél. Ekkor a tisztesség-etika szintjén élve, saját szakmai megalapozással, valamint saját-közös életünk kialakításával foglalkoztunk teljes erőbedobással. Tanulás (szakma és nyelv), lakásszerzés kötötte le minden energiánkat, Istvánnal együtt.

Végül is hol tudtatok otthont teremteni?

Kevés pénzünk volt, ezért nem gondolhattunk budapesti lakásra. A véletlen szülőfalumba telepített minket, Pécelre, ahol kedvező áron tudtunk lakást vásárolni. Az államvizsgámra szüleim házában készültem, s egy régi kedves tanárnőm látogatásakor megemlítette, hogy az OTP Pécelen hamarosan szép lakásokat fog átadni, s az árak is elérhető. Megnéztük, határoztunk, s 1971-ben Pécelre költöztünk. 1972-ben kezdtünk templomba járni, sok töprengés után én is a katolikus templomba, s Bandi bácsi kedves levéllel meghívott minket egy előadássorozatra. Itt sok fiatal házaspárral találkoztunk, s lenyűgözött minket az evangélium, melyet főleg civil emberek közvetítettek számunkra. Bandi bácsi persze soha nem beszélt arról, hogy kik az előadók, hova tartoznak valójában, de felsorakoztatta a Bokor akkor már aktív tagjait. Szembesültünk egy egészen más világgal, igen radikális kihívás volt számunkra. Vonzó volt a racionális hozzáállás az evangéliumhoz, átértéztük, hogy Jézus életpéldája, tanítása a követendő példa számunkra. Nincs más megoldás a világ számára. Mélyen átéltük, hogy életünknek mások felé kell fordulnia. Nagy tanulásba kezdtünk. Igen nagy fordulat volt ez számomra, mert ekkor született első gyermekünk, Edina, majd hamarosan Ákos is, tehát arra kényszerültem, hogy búcsút mondjak kedves szakmámnak. Akkor még nem tudtam, hogy igen jól fogom tudni hasznosítani később, nem a matematika és a gazdaság, hanem a humán értékek terjesztése területén. Kibomlott számunkra az Evangélium lényege. Jézus nem túlvilági országot hirdetett, hanem arra tanít, hogy építsük az evilági országot Isten Országává!

Emlékszem, péceli lakásotokban már én is megfordultam és jókat játszottunk Edinával, Ákossal. Aztán egyszerre nagy építkezésbe kezdtetek. Ilyen hatalmas kezdeményezésbe eddig még senki nem fogott. Mondtad, hogy szívesen elmondanád házatok történetét. Úgy gondolom, igen tanulságos történet.

Ez volt eddig az életünk főműve, régóta szerettem volna már megfogalmazni, mert nekünk ez az evangéliumnak odaadottságunkat jelenti mind a mai napig. Az evangéliummal való találkozásunk 1972-ben kezdődött. A csúcson 1977-78-ban voltunk, vagy talán úgy mondom, hogy ez volt az első szeretet ideje. Mindenünket meg akartuk másokkal osztani, mindenkinek segíteni akartunk, időnket, szeretetünket, pénzünket szórtuk, nagyon odafigyeltünk másokra. Két és fél szobás öröklakásunk volt, akkor négyen laktunk benne, s nagyon nagy forgalom zajlott a lakásban. Testvérek, barátok, cigány Mari néni és más rászoruló, találkozó, ideiglenesen befogadottak, stb. Kezdett szűk lenni, kezdtek a szomszédok is furcsán nézni, sőt szóltak is, hogy ne fogadjunk cigányokat az otthonunkban. Ezért, mivel szinte kidagadtunk a lakásból, 1978-tól terveztünk közösségi házépítést és kerestünk is társakat, telkeket Pécelen. Nem siettünk, sokféle variáció volt. 1981 tavaszán rátaláltunk a Mikszáth Kálmán utca 10-re. Varga Pista bácsi és Bözsi néni szép kertjére, kicsi házára. Jó barátságban kötöttünk üzletet. Ekkor Dévai Zolival és Ágival beszélgettünk sokat, velük terveztük az együttlakást. Nekik is tetszett ez a kert, a csendes utca. Eladtuk az öröklakásunkat, s megvettük Pista bácsi, Bözsi néni telkét, házat, s még maradt is valamennyi pénz. 1981-ben még benn laktak a kis öregek, de megengedték nekünk, hogy nyár végén megcsináljuk a szennyvízcsatornákat (100 méter csatorna, 10 bukóaknával, két szomszédnak is megcsináltuk). Ekkor kezdődött nagy közös munkálkodás-sorozatunk. Egész télen folytak a papírmunkák, hatósági ügyintézesek, s tavasszal, 1982-ben kezdődött a valóságos építkezés.

Közben pedig megszületett Gábor és később Attila.

Igen, a nagy munkák kezdetekor volt Gáborkánk születése, harmadik gyermekünké, aki annyira váratlanul érkezett, hogy szinte csodának éltük meg. Ugyanis 1979-ben egy méhen kívüli terhesség során csaknem eltávoztam az élők sorából, s az operáló orvos azt mondta, hogy nem lesz több gyermekem. Ezután, 1981 szeptemberében megszületett Gábor, nagy örömünkre, s később, 1985-ben Attila. Rögtön születése után felkeresett minket Péch Lilla testvérünk. Még szinte fel sem ocsúdtam a szülés után, amikor elmondta, hogy hallja: közös építkezést kezdünk, s szeretne érdeklődni, hogy be tudnánk-e őt is fogadni az építkezők közé. Befogadtuk Lillát a jövőbeli tetőtérbe. Saját maga tervezte el a lakrészét, sokat járt ki segíteni nekünk Pécelre, s 1982 őszén kezdett panaszkodni, hogy nem érzi jól magát. Télen megtudtuk súlyos betegségét. Az Éva néni által szervezett ápoló közösségbe mi is bekapcsolódtunk, kéthetente vállaltam éjszakai közösséget Lillával, ezalatt István volt a gyerekekkel. Megéreztem, hogy mennyire szeretne kiköltözni új otthonába, így nagyon-nagyon igyekeztünk, hogy meg tudjuk valósítani. Nagyon nagy összefogás volt, hogy gyorsan haladjunk a tetőtérben is. Kertész Imre tervezte és szerelte a villanyt, s ahogy haladt előre a munkával, azonnal követték őt a vakolással, s a többi munkával. Sajnos, Lilla már nem tudta vállalni, hogy kiköltözik Pécelre. Ma is élénken emlékezünk rá.

Nem rossz emlék számotokra a hatalmas építkezés? Kaptatok segítséget a munkában?

Az építkezésünk nem rossz emlék számunkra, nagyon sok testvéri segítséget kaptunk, amit persze mindig szervezni kellett. Hiszen ha csak vágyakoztunk volna a segítőkre, nem jöttek volna, mert mindenkinek sok a feladata. István, Zoli nagyon jó összmunkát tudtak véghezvinni az évek során. Mi, Ágival, főleg a háttérszolgálatot végeztük, akkor 3-3 gyermekünk volt. Felváltva főztünk az építőknek, s ha felszabadultunk a családi feladatok alól, akkor mi is igyekeztünk az építkezés körül dolgozni. István volt a főszervező a papírmunkáknál, hatóságoknál, Zoli meg az építkezés szakmai részéhez értett jobban, s fizikai ereje rengeteget segített nekünk. Megbeszéltük, hogy nagyon megbízunk egymásban, s felállítottunk egy értékrendet az elvégzendő feladatok sorában. Megállapodtunk, hogy ha bármelyikünknek közösségi feladata van, az teljes elsőséget élvez. Ha valamelyikünk hiányzott, akkor biztosak voltunk abban, hogy oka van rá. Sosem volt bennünk rossz érzés ilyenkor. Mindig kevés pénzünk volt, mindig rengeteget kellett dolgoznunk, sok mindent magunknak kellett megcsinálnunk, de teljes szeretetben haladtunk. És sok jó, váratlan meglepetés is ért minket. Segítettek amerikai barátaink azzal, hogy hat hétig minden nap két fiatal járt hozzánk dolgozni. Ebédidőben megálltunk, s komoly, hosszú beszélgetéseket folytattunk, mindig az éppen nálunk segítőkkel. Egyszer a tetőn dolgozva Kiss Barna bácsi és Bezák Tibi kérte, hogy szerezzünk valakit segíteni, hogy haladni tudjanak. Azon töprengtem, mit is tehetnénk? Csengettek, s betoppant Máté-Tóth András hollandiai ismerőseivel Ócsáról, mert mesélt az építkezésünkről, s szerették volna látni. Mondhatom, amikor megláttam a sok vendéget a kapuban, elhűlt bennem a vér: hogy lesz ebből segítség Barna bácsiéknak? Matyi rögtön megoldotta gondomat, az egész csapat azonnal beállt a munkába, meglődült minden. Én pedig előkészítettem a vacsorához a harapnivalót és a körülményeket. Nagyon kellemes közösség alakult azon az estén, s ilyenkor elgondolkodtam, vajon a véletlen vagy a Gondviselés szól közbe?

Hogyan történt a beköltözés? Volt-e házavató?

1983 tavaszán kirabolták Zoliék akkori otthonát egy nagy bérházban, s véletlenül, vagy akarattal felgyújtották. Teljesen lakhatatlanná vált a lakásuk. Nagy gond elé állított ez mindannyiunkat. Összeültünk megbeszélni, hogy mit tehetünk, miközben nekik azonnal Zoli szüleihez kellett költözni, beszorulni három gyermekkel és Ági idős Mamikájával együtt. Megállapítottuk, hogy a mi tetőtérünk előbbre tart amiatt, hogy Lilla kedvéért nagyon igyekeztünk, egyszerűbb azt lakhatóvá tenni, mint a teljesen tönkreégett lakást, így ehhez fogtunk hozzá sürgősen. Májusban beköltözhetek Zoliék. Ekkor jöhetett volna Lilla is, az ő része szabadon és készen várta őt mindvégig. 1983 Szilveszterét nagy közösségi bulival, házavatóval ünnepeltük. Bandi bácsi is velünk volt, éjfélkor az ő szavaira figyeltünk. Szekeres István, Hegyesi István és néhány énekes testvérünk

bemutatta nekünk Szt. Pálról írt darabját. Játszottunk, táncoltunk, kb. hatvanan voltunk. Mindenki ott volt, aki segített a ház építkezésénél, s a közösségi tagok közül bárki.

Kikkel osztottátok meg otthonotokat? Hogyan zajlott ott az élet?

Zoliék földszinti lakását helyben építhették. Egy év múlva, 1984-ben beköltözhetek. Amikor Lilla 1984 tavaszán eltávozott, mi tudtuk, hogy másokkal kell megosztanunk az otthonunkat, hiszen a gyerekeink még kicsik, nincs még szükségünk a nagy tetőterre. Ekkor nagyon aktív közösségi élet volt Pécelen. Egy évvel Bandi bácsi kényszernyugdíjazása után, az ekkor már nagy házunkban, nagyon élénk volt az élet, hihetetlen forgalom volt. Szóltunk néhány házasságra készülődő fiatal barátunknak: segítenénk azzal, hogy a tetőterünkben otthont adunk nekik addig, amíg elkészül saját otthonuk. Így költözött hozzánk a tetőterünkbe 1984 júliusában Tasnádi Miki és Török Szilvi, valamint Szabó András és Balogh Marika. Közös konyhájuk, fürdőszobájuk volt, kényelmes külön szobájuk. Egy évvel később Almási Laci és Baka Ildikó kért meg minket, hogy ők is szeretnének jönni, mert Laci katonaságmegtagadásra készülődik - ekkor még három év börtön járt ezért -, s szülei nagyon ellenezni fogják. Kérték, hogy befalazhassák a tetőtéri hallt, hogy egy kis szobát nyerjenek ezáltal. Már három család lakott nálunk, úgy, hogy lakbért nem fogadtunk el, csak a rezsiköltségeket osztottuk meg. Újra jelentkeztek fiatal párok, hogy ők is szeretnének bekapcsolódni lakóközösségünkbe. Ha egy újabb család jelentkezett, Ágival, Zolival mindig leültünk megbeszélni, hogy mit is tehetnénk? Ők is teljes nyitottságot mutattak arra, hogy a tetőterük benépesüljön. Pénz nem volt, úgy oldottuk meg, hogy a beköltözni szándékozó Hegyesi Pisti és Slobodnik Ibolya, valamint Surman Misi és Mária megelőlegezte az építkezés költségeinek egy részét azzal, hogy kiköltözéskor visszakapják. Természetesen egyébként ők is csak a rezsiben osztoztak Ágiékkal. Ekkor már hét család lakott együtt. Rendszeres találkozókat rendeztünk, hogy a jó és rossz dolgokat megbeszéljük. Néha együtt étkeztünk, dolgoztunk. A célunk az volt, hogy mindig megpróbáljuk megtalálni az együttlakás során a leginkább jézusi megoldásokat.

Hogyan sikerült megtalálni ezeket a megoldásokat?

Közösek voltak a szerszámaink, közösen használtuk az autónkat. Segítettünk egymásnak a gyerekvigyázásban. Az udvaron játszó gyerekeinkre a szomszéd bácsi rácsodálkozott: hogy-hogy nem veszednek ezek a gyerekek, s olyan szépen játszanak naphosszat? Hamarosan jött Roik Évi is, aki Ági és Zoli otthonában azonnal befogadást kapott, nagy szeretettel. Amikor legtöbben voltunk, akkor tizenhat felnőtt és tizenhat gyerek lakott együtt. Persze minden fiatal házaspárnál is érkeztek a gyerekek, s nekünk is megszületett Attila, Ágiéknak pedig Péter és Erika után Tamás, Eszter és Balázs. Minden család más-más közösséghez tartozott és mindenkihez a közösségen kívülről is jöttek a rokonok, barátok. Nyitva volt a kapunk a szegények számára is. A nyugodt kis zsákutcában nagy forgalom volt a mi nagy házunk miatt.

Ekkor még javában dúlt a kommunista diktatúra. Tudom, a BM-nek is feltűnt a nagy forgalom és egész tevékenységetek.

Végigéltük a BM zaklatásait, melynek egyik jele az volt, hogy Istvánnak 1979-től tíz évig nem volt útlevele. Ezt persze még nem a nagy házbeli forgalom miatt vették el, hanem talán a Veled készített Domi-beli párbeszédünk miatt, meg a más helyeken is elmondott Bokor-tartalmak miatt. Amikor fellendült a forgalom a házunkban, a falu három környékén is érdeklődtek utánunk, hogy vajon milyen fekete dolgot csinálnak Kaszapék, amibe bele lehetne kötni. A régi Petőfi-utcai szomszédoknál, szüleim háza környezetében, valamint a mi utcánkban. Érdekes, hogy alig egy pár ember mert szólni nekünk. Saját szememmel is láttam a két nyomozót, s csak a szomszéd néni könyörgő szemeinek láttán nem léptem oda hozzájuk. A házban összeültünk, megbeszéltük azt, hogy milyen tennivalóink vannak, s meg tudtuk nyugtatni egymást, senki nem félt.

Pincétek valóságos szamizdat központ volt. Úgy tudom, ma sem pince a pince. Így van?

Igen, pincénkben munkahelyet rendeztünk be. Zoli vakolta, meszelte, linóleum a földre, aztán benépesítettük asztalokkal, gépekkel, s készítettük a Bokor szamizdat irodalmát éveken keresztül teljes összmunkával, éjszakába nyúlóan. Beosztottuk, hogyan váltjuk egymást a munkában. Később már a bekötést is együtt csináltuk. Nagyon izgalmas, de igazán nagy élmény volt. Az igazi pincénk átköltözhetett Zoliékhoz, ott kezdtük tárolni mi is az élelmiszereket, egyéb tárolnivalókat. Néha a nyári kánikulában rendezett lelki gyakorlatok idején is a hűvös pincébe menekültünk. Sok lelki gyakorlat idejére rendeztük át az otthonunkat, hogy minden résztvevőnek néhány kényelmes napot biztosíthassunk. Amikor megszűnt a KARAJ-készítés a pincében, akkor beköltözött Gyurka bácsi könyvraktára, s a mai napig ott laknak a könyvek, s a mai napig Zoliék pincéjében laknak a pincébe való holmijaink.

Tudnál-e a házzal kapcsolatban valami egész különlegeset mondani, ami ugyancsak nem könnyű döntés volt?

Az első fiatal lakótársaink 4-5-6 évi itt lakás után saját otthonukba költözhettek. De jöttek helyettük mások. Nagyon emlékezetes döntés elé állított bennünket Barabás Gyuri, aki telefonon kért arra, hogy fogadjunk be egy kismamát, aki ápolónő, nővérszálláson lakik, s nem jön létre a házassága, mert a fiú erős italozásba kezdett, s a lány nem akar hozzá menni. Amint a baba megszületik, kiteszik a nővérszállásról. Még egészen az elején, mielőtt bárki hozzánk költözött volna, Ágival, Zolival megegyeztünk, hogy négyen leülünk és mindig együtt megbeszéljük, ha valakit szeretnénk befogadni. Ez történt ekkor is. Megbeszéltük, hogy kérünk egy látogatást, beszélgetést a kismamával. Barabás Gyuri elhozta hozzánk Károlyi Magdit. Tudtuk, hogy nagyon nehéz találkozás lesz mindnyájunk számára. Mégis nagyon jól oldódott meg. Magdit nagyon megszerettük, igent mondtunk neki, azzal a kockázattal, hogy nem tudjuk, valaha is ki tud-e majd költözni? Akkor csak egy kicsi szabad szobánk volt. 1984. májusában megszületett Mónika. A mi igent-mondásunk után Magdinak kiutaltak egy szükséglakást először a XIII. kerületben, s nem sokkal utána a Főváros is adott egy sokkal jobb lakást a Móricz Zsigmond körtéren. Ez teljes meglepetés volt. Magdit nagyon megszerettük. Amíg első lakását rendbehozták, addig nálunk volt a kicsi Mónival. Barátok lettünk. Sokszor meghívtuk, Karácsonykor évente közösen is ünnepeltünk, s más programokat is szerveztünk. Sokszor vett részt a te miséiden, vagy más rendezvényeken is. Aggódva figyeltük élete alakulását. S egyszer csak Végh Józsival egymásra találtak. Józsi szeretettel elfogadta Mónikát, összeházasodtak, s most megszületett negyedik gyermekük, szép otthonuk van, Józsi nagyszerű társa Magdinak. Ma is nagyon szeretjük őket.

Kik voltak még nálatok?

Dombi Tibinek és Ritának nem tudtunk helyet adni, amikor jelentkeztek nálunk, de igen jó helyet kaptak átmenetileg a szomszédokban. Amikor Misi és Mária elköltözött, helyükre költözhetek Ágiéknál, mígnem Rákoskeresztúron kaptak egy szép, négyszobás lakást. Rita még ma is visszajár Ágiékhoz az öt csemetével. Egy ideig Tibi bátyja, Nándi is helyet kapott Ágiék egyik kis szobájában. Nálunk laktak sokáig az erdélyi Farkas Pongrácék, teljesen ingyen, tőlük még rezsiköltségeket sem kértünk. Az Egymást Segítő Egyesületet segítettük ezzel, ahol építkezési munkákon dolgoztak. Először egy cigányasszonynak építettünk egy házat, akinek a viskója összedőlni készült, s kislányát el akarták szakítani tőle állami gondozásba. Az ESE úgy tudta ezt megakadályozni, hogy egyszobás összkomfortos házat épített Csemer Juditnak és Brigittának. Pongrácékat meg eltartottuk az építési munkájukért. Ezelőtt egy hattagú holland építőcsoport lakott a tetőterünkben, akik szintén Csemer Judit házában dolgoztak, de besegítettek Szekeres Ágiék építkezésébe és Almási Laciékéba is. Mi éjjel-nappal segítettük őket. Edina és Ákos már nagy volt, s ők is segítettek munkával, tolmácsolással, programszervezéssel. Az előbb említett Pongrácékra Ákos talált rá. Judit házában igen mostoha körülmények között laktak. Ákos ételt vitt nekik, sajnálta őket, s ő kérte, lakhassanak inkább nálunk. Velük is összebarátkoztunk, a mai napig is járnak hozzánk. Mindig szereztünk nekik munkát, lakást s menedéket baj esetére. 1993-ban Zöld Gyuri és Emőke Kolozsvárról kért tőlünk lakást. Minthogy Angliába készültünk fél évre, erre az időre befogadtuk őket, két kisgyerekekkel. Építkeztek Pécelen, de nem készült el a lakásuk, így tovább laktak nálunk, mígnem júliusban, minthogy Edina és Kristóf házasságot készült kötni augusztusban, kerestünk nekik egy másik átmeneti lakást Pécelen és

elköltöztették őket. A holmijuk nagy része még ma is a mi lakásunkban van. Közben Roik Évi is férjhez ment 1994 nyarán, s férje, Kiss János is szeretetteljes fogadtatásban részesült Ágiéknál.

Ágival és Zolival is jól összemelegedtetek. Mondanál róluk is bővebbet?

Ági és Zoli két állami gondozott kisgyermeket fogadott be: kb. hat évvel ezelőtt Ricsikét, majd később Krisztikét. Előtte mindig beszélgettünk a régi megállapodásunk értelmében. Hisz bárki költözik a házba, az mindenkit érint valamilyen módon. Az udvarunk teljesen közös, tehát mindenkinek minden mozgása érinti a ház összes lakóját. A házunk pedig annyira közös, hogy bármely percben helyet cserélhetnénk Zoliékkal, a címünk, tulajdoni lapunk közös tulajdonként jelöli házunkat. Ma is szeretjük egymást, sok mindenben próbálunk segíteni egymásnak. A feljáró sövényét mindig Zoli vágja szépre, s általában mi tartjuk rendben a közös feljárónkat. Közösek a játszóhelyek, s az átlagosnál sokkal kevesebb összeütközés van gyerekeink között. Télen hóvár-építés, közös csúszkálás, szánkózás lejtős bejáratunknál, korcsolyázás a kertben kanyargó felöntött utakon. Sokszor utaztunk este kórházba az éppen soros szülni készülő kismamával, vagy betegünkkel. Költöztettük egymást, a családokat be vagy ki, rengeteg közösségi alkalmat rendeztünk. 1984 nyarán Ágiék Tamás fia vezette a házunkba a közel negyven fős hutteri ifjúsági csoportot Angliából, akiknek közös vendéglátást rendeztünk, programokkal, udvari vacsorával. Két bográcsban főtt a gulyás, amíg felváltva énekeltünk hutteri dalokat, s Edina, Ákos, Kristóf, Gyombolai Péter gitározásával, a többi ittlévő fiatal éneklésével Bokor-dalokat. Mindenki együtt volt, dolgozott a házból és a többi vendéglátó családból is. Mostanában volt egy tetőbeázásunk, amit feltétlenül és sürgősen ki kellett javítani. Zolihoz szaladtam, hogy tudna-e segíteni. Szerencsére nem volt halaszthatatlan munkája, s így azonnal jött. A hideg téli időben felderítette, hogy hol lehet a hiba és ügyes szerszámai segítségével, a házban található anyagok segítségével megcsinálta. Áginak Ricsikét és Krisztikét Pestre kell hordania minden nap a Gyógypedagógiai Intézet óvodájába. Ez nagyon nehéz feladat, mert Krisztike nagyon nehezen tud járműveken utazni. Istvánnak munkahelyi autója volt, így minden reggel és minden délután vitte-hozta őket szeptembertől, hogy könnyebb lehessen. Ma már nincs ilyen autója, most más megoldást keresünk. Jó párszor kellett már kutat tisztítani, szivattyút szerelni, kerékpárokat javítani, valami nagyobb munkát együtt elvégezni a kertben. Autóinkat ma is néha kicseréljük, aszerint, hogy kinek melyikre van szüksége jobban. Ez az együttlakás, együttműködés 1981-ben kezdődött. Azóta békességben élünk együtt. Mindenben biztosan számíthatunk egymásra. Nem emlékszem rá, hogy ha egymástól kértünk valamit, akkor ne teljesítettük volna kölcsönösen. Pedig sok mindenben van különbség közöttünk. Más az alaptermészetünk. Mi hangosabbak, nyitottabbak vagyunk, Zoliék csendesebbek, zárkózottabbak. Mindannyiunk számára van elfogadnivaló. Mi harcosan álltunk szemben a hivatalos egyházzal, különösen Bandi bácsi kényszernyugdíjazása miatt, ki is sodródtunk a helyi egyházközségből, Zoliék pedig elfogadtak minden változást, sőt, Zolinak a templom szolgálata a munkája. Az ebből adódó minden különbségünk ellenére elfogadjuk egymást, előtérbe helyezve a szeretetet.

Ha újra kellene lakótársakat választani, ma is szívesen választanánk Ágit, Zolit. Úgy ismerünk titeket, mint akik komoly felelősséget éreztek a környezetért és egy biofalu tervével is foglalkoztok?

Ideköltözésünkkel kezdődött, teljesen ösztönösen, a környezet iránti felelősségünk. Látva gyermekeink örömét a fákról, bokrokról szedegethető gyümölcsök láttán, közösen elhatároztuk, hogy nem fogjuk mérgezni a kertünket. Elkezdtünk tanulni, könyveket felkutatni, hogy szakszerűek lehessünk. Nagyon komolyan vettük ezt a munkát, s a biogazdálkodás kis méreteiben nagy örömet és sok tapasztalatot hozott számunkra.

Az idén nyáron rátaláltunk Szentantalfán a Hangyásaljára, ahol megvalósítható lenne egy kis ökofalu. Létrehoztuk a Bokorliget Alapítványt, s szeretnénk itt Zoliékkal is együtt dolgozni. Összel furcsa döntést hoztunk Istvánnal: el kell adnunk a házunkat, mint egyetlen vagyónkat, hogy pénzt nyerjünk a továbblépéshez, melyet nem öncélúan tervezünk. Zoliékkal megbeszéltük, együtt készültünk eladni, s három hónapig aktívan árultuk. Eddig nem sikerült. Ez elgondolkodtat minket. Lehet, hogy mégsem lehet feladni ezt a házat?

Konkréten mire gondolsz? A Bokor tartsa meg ezt a sok energiával és testvéri szeretettel épült hatalmas házat?

Megfordult bennem, le is írtam, meg is fogalmaztam, hogy a mi házunk alkalmas lehetne arra, hogy a Bokor valamilyen vállalkozást indítson benne. Olyanra gondoltam, amit az állam is támogat, s nem a piacgazdaság szekerét tolja. Talán jó munkahelyet jelenthetne néhány Bokor-tagnak. Időseink és más idősök gondozóházát lehetne kialakítani itt. Annál is inkább megfelelhetne erre a célra, mert az Egymást Segítő Egyesület is ilyet alakít ki. Óriási példa is lehetne arra, hogy tudunk jól együttműködni az ESE-vel, ahol elnökhelyettes vagyok a 89-es megalakulás óta. Szekeres Ági is alapító tag, s már ő a másik elnökhelyettes. Továbbá az ESE vezetője elismert szakember azon a területen, hogy miként kell elindítani egy új intézményt, s nagyon magas szintű az elkötelezettsége a rászoruló emberekért. Arra lenne szükségünk, hogy a Bokor-tagok, akárhányan, megvegyék a házunkat. Vagyis összeadnánk a pénzt, természetesen mi is benne hagynánk pénzt, értéket (s persze nem fontos, hogy így mondjam, Bokor-tagok, mondhatnám úgy is, hogy barátok), csinálnánk egy intézményt, mely pl. a Bokorliget tulajdonába veszi a házunkat, ami további jel lehetne. Mi meg tudnánk alkotni további terveinket, mely szintén szerves folytatása lehetne annak az együttélésnek, amit itt elkezdtünk.

Gyermekeitekről már sok mindent elmondtatok, de most még szenteljünk egy kis időt csak rájuk. Edina az első gyermek.

Edina egyidős a Bokorba kerülésünkkel. Nagyszerű gyermek volt mindig, ma már házasságban él, Vadovics Kristóf a férje, aki szintén a Bokorban nevelkedett Székesfehérváron. Mindketten angol tanárok lesznek. Edina gyerekkorában mindig kiváló munkát végzett, minden területen ügyes volt, amihez csak hozzáfogott. Zongorázik, gitározik. Gitártanára javasolta, hogy ezen a pályán tanuljon tovább. Sok örömet szereztek nekünk, amikor a háznál tartott miséken Ákossal együtt széppé tudták tenni az alkalmat, s ugyanígy segítették a hangulatot a családi ünnepeken is. Felnőtt létünkre mindig felnéztünk rá. Először a Kertészeti Egyetemen kezdte el tanulmányait, ahova felvételi nélkül jutott be már négy évvel ezelőtt. Kritikusán vett részt az előadásokon, s nem volt megelégedve a színvonallal. Az oktatás rendkívüli módon elmaradott, mit sem törődik azzal, hogy az élet védelmére neveljen, megfelelő módszerekre tanítson a növénytermesztésben. Edina jól tanult, magasan 4-es fölött volt az átlaga, de úgy döntött, hogy felvételizik az ELTE angol szakára. Magas pontszámmal bekerült, s most első éves, kiváló eredménnyel. Kezdetben ő is a Röhi-közibe járt, ahol Benéné Farkas Évi és Béla a vezető, akik a mi majd' húsz éve indult közösségünknek tagjai. Később Fehérvárra kezdett közösségbe járni, Magyar Laci és Efi csoportjába, Kristóffal együtt. Jól érzik magukat, felelősek egymásért, sokat megtesznek azért, hogy szeretet-közösség lehessenek. Ezen kívül van egy csoportjuk egyetemi társakból, akikkel szintén nagy szeretetben vannak együtt, Kristóffal és Ákossal együtt. Ez igen értékes baráti kör, nem jellemzően Bokor-közösség. Ákos a második. Ákos most felsőfokú angol vizsgára tanul. Újra fog felvételizni angol szakra, mert neki nem volt elég a pontszáma. Érettségije után voltunk az angliai hutteri közösségnél, ahol végig mintaszerű munkát végzett, az utolsó hetekben többen tőle tanulták, hogyan kell jól szervezeten vinni az egész varrőüzemet. A bútorokhoz, játékokhoz, mozgásszerű eszközökhöz egy külön kis üzembrészben varrják a műanyag alkatrészeket. Ákos rendkívül ügyes és megbízható volt. Természet iránti felelőssége nagyon erős, gondolkodása céltudatos, tanul és gyakorlati ismereteket szerez ezen a téren. Nem találjuk az ehhez megfelelő iskolát. Sajnos, kimaradt a Bokorban a népi kultúra ápolása, pedig nagy igény van a gyerekekben erre. Ákos aktívan tanul népitáncot, Edina és Kristóf is, meg közösségbeli barátai is.

Hadd kérdezzem meg közbevetőleg, hogy Edina és Ákos hogyan viszonyul a Bokorhoz?

Talán tudod, hogy nagyon jelentős vagy a nagy gyerekeink életében, hiszen elég zseni korukban azt mondtuk neked, hogy ők a tied is. Mindketten boldogan emlékeznek erre az időszakra, a hittanokra és a táborokra egyaránt. Azt is megemlítem, ami részben fájdalmas, mert olyan gyenge emberek vagyunk, hogy nehéz elengedni a felnőtt gyereket, s milyen szép lenne, ha abba a sorba állnának be, amiben mi állunk. De ők mindketten, sőt Kristóffal mindhárman a mi nevelésünk eredményei. Önállóan gondolkodnak, nem hajlandók felvenni a mi szokásainkat, nem hajlandók úgy táncolni,

ahogy a nagy elődök szeretnék a Bokorban. Azt mondják most, hogy nem tartják jónak a jelenlegi egyházbeli gyakorlatot, s ebben a Bokorét sem, s igenis új tömlőt akarnak. Ha nem szakítanak radikálisan, akkor nem tudják az újat megalkotni. Ezért ők most nem gitároznak szokásos dalokat szentmiséken, sőt nem is mennek misére. Ki kell mondanom, hogy tágabban gondolkodnak, mint a hagyományos Bokor. A szeretetet alapnak tekintik, s példát is mutatnak ebben. Mi neveltük őket erre. Gyurka bácsi, Kovács Laci, szüleik, akik szintén nem hajlandók beállni a sorba. Bátran vállalják a szabadság vállalása adta nehézségeket. S tudjuk jól, ehhez nagy bátorság kell. Óriási hibát csinál a Bokor, hogyha elvárásaival eltaszítja az általa nevelt értelmes, a szabadságot komolyan vevő zsenge továbbvivőit. Ebben a helyzetben mi is nevelődünk, jó érzéssel és kínokkal, de teljes bizalmat szavazunk nekik. Felnézek rájuk. Ákos a Röhi-közinek továbbra is oszlopos tagja, barátok is, sokat vannak együtt.

Gábor és Attila és a Bokor? Ez lenne még a kérdésem gyermekeitekkel kapcsolatban.

Gábor most hatosztályos gimnáziumba jár, elsős, nagyon szépen végzi a dolgait, lelkesen sportol. Népzeneben nagyon ügyes, tagja egy péceli citera-együttesnek, rendkívül jól tudnak már együtt játszani sok hangszeren. Gábor is több hangszeren tanul: tud citerán, kobozon, tamburán játszani és dobolni. Attila negyedikes, jól tanul, zongorát, citerát és furulyát tanul, bekapcsolódik a "cimborá" citera-együttesbe. Néptáncol is ügyesen. Nincs közösségük. Szorgalmazzuk, hogy sokat legyenek együtt Bisztrai Marcival és Bencével. Nagyon kérdéses bekapcsolásuk a Bokor vallásos életébe. A péceli lehetőségek tudottak. Mi, felnőttek - rengeteg egyéb feladatunk mellett - már nem tudunk annyi energiát fordítani a távoli hittanra járásra. Szeretnénk hozzá járni, de nehéz beiktatni. Misére nem járunk. Nincs megfelelő lehetőségünk, s bizony nem olyan egyszerű követelmény az, amit Gyurka bácsi a "faxniban" megfogalmaz a távolba járással kapcsolatban. Fontosabbnak tartjuk, hogy otthon, vasárnap, közösen olvassuk és megbeszéljük az evangéliumot. Szerencsés esetben jót tudunk beszélgetni róla. Nagy értéknek éljük meg, ha nem kell kapkodva rohanni máshová, hanem tudunk szeretettel, nyugalomban együtt lenni, az egész heti sok-sok egyéb elfoglaltság után.

Ti hogyan viselitek a Bokor belső és külső feszültségeit?

Először, 1974-től, Bandi bácsi péceli közösségébe jártunk Kertész Jutkáékkal és még néhány házaspárral. Jutkáék ma is nagyon jó barátaink. Az Öregek I-be 1983 óta járunk. 1976 óta vezetjük péceli közösségünket. (Ekkor nekem még külön volt egy tizenéves közösségem, akik a házassággal szétszóródtak.) Az eredeti tagok közül Bene Béla és Évi legjobb barátaink és munkatársaink. Most azt látom, hogy sokkal kevesebb időt kellett volna áldoznunk a Bokor külső feszültségeire, főleg a hierarchiával való harcra. Elég közelről érintett minket Bandi bácsin, Rajtad, Gyurka bácsin, Kocsi Gyurin keresztül, de aránytalanul sokat foglalkoztunk vele mi is és mások is. Szereptévesztés volt, a katolikus egyház nem érdemelte meg, s nem érdemli meg a Bokrot sem. Nagyon sajnálom, hogy hagytuk befolyásolni magunkat azzal, hogy ez fontos feladat. Rossz belegondolnom, hogy micsoda energiák mentek veszendőbe. A belső feszültségeket, bár sokszor közel voltak, sosem éltük meg tragikusan, mindig bizalommal voltunk a testvéreinkhez, mert tudtuk, ugyanaz a normarendszer szabályoz minket. Persze azért sokszor sírtunk, sokszor neveltünk ezek miatt.

A Bokor-ökofalu, lehet, hogy a Bokor jövőjét jelenti. Ebben is élen jártok a Bokorban. Hogyan állnak terveitek?

Sok-sok energia fekszik ökológiai felelősségünk kialakulásában. Azt hiszem, hogy az erőszakmentesség mellett - az egyházzal való huzavona helyett - ebben a kérdésben kellett volna már asztalt borítani. Illetve az egyházzal csak nektek, szakembereknek kellett volna folytatni a küzdelmet, s nem nekünk, civileknek, akik nem értünk hozzá. Sokan félretettük szakmai fejlődésünket, előtérbe helyezve a teologizálást, hogy méltó társaivá nőhessünk a papoknak, mert ez volt az elképzelés a Bokorban. De ez bizony nagy tévedés volt, amint ezt most már megtudhatjuk a "faxni" dolgozatból is. Csakhogy az idő elmúlt felettünk, s a rendszerváltáskor észrevehettük, hogy fontos területeken nincsenek jól képzett szakembereink. De nem mehetek ebbe bele részletesen. Hogy mi lesz a mi ökofalu-tervünkkel, azt most nem tudom jól részletezni. Itt nem szeretnék sokat

beszélni, sokkal inkább tenni. Talán, ha majd máskor megkérdezel, ha megvalósítjuk, legalább úgy, mint jelenlegi lakóközösségünket, akkor érdemes lesz róla beszélni. Mindenesetre rengeteget dolgozunk, időt, pénzt nem sajnálva, hogy valóság lehessen.

Még azt kérdezném, hogy milyen Bokron kívüli területen tevékenykedtek?

István az elmúlt választási ciklusban képviselősködött, az utolsó két évben csak az adott szava miatt. Naivul hittük, hogy lesz mód a változtatásra. Most már teljesen abbahagyott mindent. Sokat dolgoztunk az elmúlt időben a péceli Egymást Segítő Egyesületben, benne voltunk rengeteg szociális és környezetvédő programban. Most kevesebbet dolgozunk, főleg a külföldi kapcsolatok ápolását segítjük, intézzük az ESE-ben. Keressük a helyünket. Energiáink nagy részét a Bokorligetre fordítjuk, de még ott is az útkeresés állapotában vagyunk.

Végezetül van-e valami külön mondanivalótok?

A külön mondandókra most nem maradt energiám. Ökológiai fejlődésünk, felelősségünk, terveink, megvalósulások kerülhetnének szóba. Majd máskor.

Kovács László beszélgetett Kaszap Istvánnal és Mártival